

CİNSİYETE DAYALI İŞBÖLÜMÜ ÜZERİNE NOTLAR

kavramsal ve tarihsel ipuçları*

Melda Yaman

12

Günümüz ataerkil kapitalist toplumunda cinsiyete dayalı işbölümü teknik, yansız bir olgu değildir, erkeklerin toplumsal, politik ve iktisadi gücü ellerinde tutmasıyla bağlantılıdır. Erkeklerin gelir getiren, karar alma mekanizmalarında yer almalarını sağlayan, onlara toplumsal statü ve prestij kazandıran işleri üstlenmesi açık ki ataerkil sistemin erkeklerle sağladığı ayrıcalıklardan biridir. Ayrıca böylesi görevleri üstlenerek erkekler, kadınlar üzerindeki cinsel, toplumsal, iktisadi ve politik tahakkümü sürdürebilirler; bir başka deyişle cinsiyete dayalı işbölümü erkek egemenliğini koşullar, bu bakımdan cinsiyetçidir.

Peki bu süreç kapitalizm öncesi toplumlarda nasıl işlemiştir? Antik Yunan'da ya da feodal Avrupa'da kadınlarla erkeklerin görevleri ne şekilde

ayrılmıştır? Bu sorulara yanıt ararken, kritik üç noktayı göz önünde bulundurmak gerekir. Öncelikle, kadınların ve erkeklerin tüm emek etkinliklerinin, yalnızca, toplumsal üretimin bütüncül bir çözümlemesiyle anlaşılabilceği söylenebilir. İnsanlık tarihi boyunca toplumsal ihtiyaçlar içiçe geçmiş iki koşul emek süreciyle karşılana gelmiştir. Bir yanda ihtiyaç nesneleri ile bu nesnelerin üretilmesinde kullanılan aletlerin üretildiği süreç, öbür yanda çocuğun yetiştirildiği ve bakım ihtiyaçlarının karşılandığı emek süreci. Toplumsal üretimin çözülmesi, bu iki emek sürecinin özgül ve içiçe geçmiş yanlarını ele almayı gerektirir. İkincisi, özgül üretim tarzı kadınlarla erkeklerin emek etkinliğini şekillendiren koşulları hazırlar. Bu nedenle, her bir toplumsal formasyonda üretim tarzının

karakteristikleri ile ataerkil eşitsizliklerin karşılıklı ilişkisi –dayanışması ve çatışması– incelenmelidir. Üçüncüsü, farklı toplumlarda kadınlarla erkeklerin görevlerinin ayrışmasının, erkek egemenliğine ve kadınların tabiyetine etkisi araştırılmalıdır.

***

Toplumsal üretimin ikili karakterinden hareketle yapılacak bir çözümleme tarihsel maddeci bir yaklaşımın zorunlu koşuludur. Marx ile Engels 1845-46 yılları arasında birlikte yazdıkları Alman İdeolojisi'nde, Engels ise 1884 yılında yayımlanan Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni'nde böylesi bir yöntemden hareket etmiştir. Engels yapıtında maddi yaşamın üretiminin ikili özelliğine -bir yandan, yaşam araçlarının ve bunların gerektirdiği aletlerin

* Bu yazı Feminist Politika Dergisi'nin 2012 tarihli 16. Sayısı'nda yayımlanmıştır.

üretimi, öbür yandan bizzat insanların üretimi, türün üretmesi - dikkat çekmişti.

Ancak Marx, kapitalist üretim ilişkilerini incelediği muazzam yapıtı *Kapital*'de bu yönütemi unutmuş görünmektedir. Marx genelleşmiş meta üretimi olan kapitalist üretimi incelemiş, ancak, kapitalist toplumda ne emek gücünün yeniden üretimi ne de neslin üretmesi bağlamında kadınların hane içindeki kullanım değerleri üretimine değinmiştir. Oysa *Kapital*'in taslağı, 1857-58 elyazmaları *Grundrisse* bakın şu cümlelerle açılmaktadır:

"Ele alacağımız konu öncelikle maddi üretim[dir]. Başlangıç noktamız, şüphesiz, toplum içinde üretim yapan bireyler – dolayısıyla bireylerin toplumsal olarak belirlenmiş üretimi[dir]."

Bu sözlerin ardından Marx'ın neslin üretmesini ve bakım işlerini **maddi bir üretim süreci** olarak ele alması beklenirdi. Çünkü, açık ki, kapitalist toplumda kadınların hane içindeki emek süreci maddi bir üretim sürecidir. Çocuk, yaşlı, hasta ve kocaların bakım işleri fiili üretim süreçleridir. Kritik olan, bu

emek etkinliklerinin kadınların doğasından kaynaklanmamasıdır. Kadınlar insan neslinin üretmesinde biyolojik özelliklerinden ötürü gebelik, doğum ve emzirmeyi üstlenirler. Ancak, bunun ötesinde bakım hizmeti vermelerini gerektirecek

da nitelik farklılaşması söz konusu değildir. Örneğin, kapitalist toplumda çocuk bakımı gibi toplumun yeniden üretimiyle ilintili işler hane içinde kadınlarca yürütülürken, erkekler, genelde, ihtiyaç nesnelerini üretmek üzere hane dışı

şında ücretli işçi olarak çalışırlar. Ücretli emek kapitalizme özgü bir emek biçimidir ve artı-değer sömürsünün koşuludur. Erkeklerin ücretli çalıştığı işliklerde üretim sermayenin işleyişine tabî meta üretimidir.

Hane içinde kadınların bakım işi meta karakteri taşımadığı, kullanım değeri üretimine dayandığı ve karşılığında ücret alınmadığı için piyasadaki ücretli işten ayrılır. Ücretli emek sürecinde üretilen ürünler ihtiyaç sahipleriyle mübadele (piyasa) dolayısıyla buluşurken, hane içinde kadınların ürettikleri ürünler hane üyelerinin tüketimine *dolaysızca* sunulur. Elbette ki kadınların kullandığı besinden temizlik gerecine bütün hammaddeler, pişiriciden temizleyiciye bütün emek araçları sermaye birikiminin ürünleridir, yani metadır. Kapitalist gelişme, tüketim biçimine de etkiyerek neyin ne şekilde tüketileceğini, dolayısıyla

biyolojik bir neden bulunmamaktadır. Bu işler, kadınlara ataerkil toplumsal ilişkilerce yüklenmiştir; diğer bir deyişle toplumsal belirlenimlidir. Ne var ki Marx, *Grundrisse* ve *Kapital*'de toplumsal üretimin önemli bir bileşenini oluşturan kadınların hane içindeki üretimini toplumsal üretimin asli bir bileşeni olarak incelememiştir.

***

Bu ikili üretim süreci toplumların "gelişiminde" birbirini dolayım lamıştır. Kimi toplumda iki süreç mekan ve nitelik bakımından birbirinden nispeten kopukken kiminde böylesi mekansal ayrışma ya

siyla kadınların hane içindeki etkinliğini de belirler. Bununla birlikte, kadınların ürettikleri ürünler meta değildir çünkü mübadele değeri taşımazlar. Ancak kadınlar, meta karakteri taşıyan emek-gücünün yeniden üretiminin önemli bir bölümünü karşılarlar. Ayrıca, insan yavrusunun bakımı ve yetiştirilmesi, aynı zamanda, üretici gücün yetiştirilme sürecinin bir parçasıdır. Elbette ki kadınlar, hane içinde kapitalist üretime özgü sömürü biçimi olan artı-değer sömürüsüne uğramazlar; ne var ki, zamanlarının büyük bölümünü, karşılıksızca, erkeklerin ve öbür hane üyelerinin bakıma ayırmaları, özgül bir emek sömürüsüne tabi olduklarını düşündürür.

Ücretli iş edinen kadınların emek süreci de özgüllükler barındırır; kadınlar emek güçlerinin yanı sıra reklamcılıkta olduğu gibi bedenlerinin metalaşmasına ya da adet günlerinin takibindeki gibi çeşitli ataerkil tahakküm biçimlerine maruz kalabilirler.

Kapitalizm öncesi toplumalarda bu iki süreç günümüz toplumları kadar keskin farklılıklar içermemekle birlikte, kadınlarla erkeklerin toplumsal görevleri ayrılmıştır. Örneğin meta ilişkilerinin gelişmediği feodal toplumlarda toplumsal üretim geçimlik üretime dayalıdır. Tarımsal üretimin yapıldığı toprak ya da zanaat üretiminin gerçekleştiği işlikler her zaman değilse de sıklıkla hanein uzantısı konumundadır. Kadınlar başlıca üretim alanı toprakta çiftçiliğin yanı sıra yer yer zanaat üretimine katılmış, kovuluncaya dek çeşitli loncalarda örgütlenmişlerdir. Akademik erkek egemen tıp kurulumu, kadınlar bu alandan dışlanıncaya dek tek şifacılar kadınlardır. Emek etkinliklerinin çeşitlenmesiyle prestij, özerklik ve cinsel bağımsızlık kazanmaya başlamalarının ardından birçok zanaatın kadınlara yasaklanması, erkek hekimliğin kurumsallaşması ve elbette cadı avı -direnen kadınlar zorla susturulmuş, ya da diri diri yakılmıştır-, cin-

siyete dayalı iş bölümünün kadınlarla erkekler arasında bir mücadele alanı yarattığını düşündürür; zira ataerkil feodal toplumda erkekler, kadınların ebelikle ya da zanaatçılıkla edindiği toplumsal prestiji ve bağımsızlığı, emek etkinliklerini kısıtlayarak ellerinden almıştır. Böylece, erkekler kendilerinin ve kadınların görevlerini yeniden tanımlayarak yeni bir iş bölümü yaratmış, aynı zamanda kadınların bedeni ve emeği üzerindeki tahakkümü güçlendirmiştir.

Bununla birlikte feodal toplumda da bakım yükü yine kadınların omuzlarındadır. Çocuk bakımı, örneğin, günümüzdeki gibi kadınların temel uğraşı değilse de, hane içindeki kadınların yükümlülüğündedir. Çocukların erken yaşlardan itibaren üretici güç görülmesi, kapitalist topluma kıyasla feodal toplumda emek gücünün özgüllüğünü ortaya koyar. Feodal haneler emek gücünün üretildiği ve yeniden üretildiği yer olduğu gibi "is-

tihtam edildiği" yerdir de. Feodalizmin son dönemlerinde cinsler arasında kurulan yeni işbölümüne yeni kadınlık tarifi eşlik etmiş, annelik ve kadınlık, iffet ve namus gibi ataerkil normlarla "bezenererek" yeniden tanımlanınca, çocuk bakımı yükü de ağırlaşmıştır. Kadınlarla erkeklerin görevleri fiilen ve zaman zaman da mekansal farklılaşsa da, benzer karakterdedir. İster -uzak tarlalarda- tarımsal üretim ister - hane dışında- işliklerde zanaat üretimi isterse hane içinde çocuk bakımı olsun, hemen bütün işler, genellikle, ihtiyaç için üretim kategorisindedir. Ayrıca feodal üretim biçiminde -erkek- derebeyinin -erkek ya da kadın- serfin artık ürününe el koyması, kapitalist artı-değer sömürsüne kıyasla daha görünürse de, feodal toplumda kadınların hane içi emekleri, kapitalist toplumda olduğu gibi "görünmezdir".

Cinsiyete dayalı işbölümü ataerkil sistemin devamlılığının koşuludur. Ataerki, kadınlara ve erkeklere farklı görev

ve sorumluluklar yükleyerek, erkeklerin egemenliklerini sürdürmesini ve kadınları denetim altında tutmasını sağlamaktadır.

***

Günümüzde erkeklerin düzenli bir gelir edinmesi, toplumsal kaynaklara erişimi, sanatsal, bilimsel etkinliklere katılımı daha kolayken, hane içindeki bakım sorumlulukları kadınların ücretli bir işte çalışmasının, çeşitli etkinliklere katılmasının, kendini geliştireci bir uğraş edinmesinin önündeki başlıca engeldir.

Öyle ki, tarihte yönetici, düşünür, bilimci ya da sanatçıların büyük çoğunluğunun erkek olmasının maddi koşulları bulunmaktadır; kadınlara felsefe, bilim ve sanat gibi alanlar kapatılmış, bakım işleri yüklenmiştir. Antik Yunan'da, örneğin, özgür erkek yurttaşlar, karıları, kızları, anneleri -ve tabii ki köleleri- yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayacak üretimi gerçekleştirdikleri, çocuklara baktıkları ve hane

içindeki işleri düzenledikleri içindir ki, demokrasi üzerine konuşmaya ya da felsefe ve sanata vakit bulabilmişlerdir. Kadınlarsa politik yaşamdan dışlanmış ve oikos (hane) yönetimiyle sınırlı görevlerden sorumlu tutulmuşlardır. Aristoteles'in köleliği de kadınların "görevlerini" de doğal bulması bundandır.

O halde açıktır ki, kadınların özgürleşmesinin ve gerçek anlamda eşitlikçi bir toplumun koşulu, toplumsal görevlerin kadınlarla erkeklere eşitlikçi bir biçimde dağıtılmasından geçer. Böylesi bir toplumda cinsler arasındaki işbölümü kadınlarla erkeklerin üreme edimindeki görevlerinin farklılaşmasıyla sınırlı kalacaktır. Hakkanietli bir bölüşüm gereğince, kadınlar bebekleri dokuz ay karınlarında taşıdıkları ve bir yıl kadar da emzirdikleri için, çocuk bakımında erkeklere daha fazla sorumluluk yüklenebilir.

